

СПЕЦИФІКА СУЧАСНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Статья посвящена выявлению специфики современных терминологических заимствований в сфере информационных технологий. Констатируется, что процесс заимствования является оптимальным способом заполнения терминологических лакун. Выявлены лингвистические и экстралингвистические причины заимствований в изучаемой сфере.

Ключевые слова: терминология, терминологическое заимствование, лакуна, интернационализация, омологичность, детерминологизация.

The article is devoted to the study of modern terminological borrowings specificity within the field of informational technologies. It is stated that the process of borrowing is the optimal way of filling terminological lacunae. Linguistic and extralinguistic causes of borrowings within the studied sphere are defined.

Key words: terminology, terminological borrowing, lacuna, internationalization, homology, determinologization.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується небаченою інформаційною міццю, досягнутою людством завдяки стрімкому розвитку інформаційних технологій, тобто технологій, які забезпечують розв'язання прикладних завдань методами обробки інформації, або використовуються для обробки інформації. Науково–технічну революцію змінила революція інформаційна, у ході якої створюється нове “інформаційне суспільство”. Інформаційні зв'язки відіграють життєво важливу роль у всіх галузях людської діяльності. Інформаційні ресурси суспільства стають у теперішній час визначальним чинником його розвитку як у науково–технічному, так і в соціальному плані.

Невід'ємною рисою сучасного етапу розвитку багатьох галузей науки та техніки є процеси міжнародного співробітництва, тенденції до інтеграції й глобалізації. Науково–технічний прогрес як одне з най-

більш важливих явищ сучасності вносить істотні зміни до лінгвістичної моделі світу. Ці зміни полягають, насамперед, у тому, що в теперішній час значну частину лінгвістичного фонду складає спеціальна лексика (терміни й номенклатурні назви), причому ця величина має тенденцію до збільшення [1: 5].

Актуальність дослідження визначається активізацією процесу заповнення термінів англо-американського походження у всіх європейських мовах, тенденціями до інтернаціоналізації та детермінологізації термінів.

Мета роботи полягає в виявленні специфіки сучасних термінологічних запозичень у сфері інформаційних технологій.

Термінологія кваліфікується як основна, найбільш значима й інформативна частина лексичної системи мови. Предметом дослідження термінології виступає термін — “слово або словосполучення, що позначає поняття спеціальної галузі знання або діяльності. Термін входить до загальної лексичної системи мови, але лише за посередництвом конкретної термінологічної системи” [2: 508]. Багато лінгвістів відзначають номінативну спрямованість терміна: “терміни — це не особливі слова, а тільки слова в особливій функції”. Особлива функція, у якій виступає слово як термін, — це функція назви. При цьому підкреслюється, що “науково-технічний термін є неодмінна назва поняття” [3: 35]. С. В. Гриньов визначає термін як “номінативну спеціальну лексичну одиницю (слово або словосполучення), прийняту для точного найменування спеціальних понять” [4: 3], підкреслюючи зв'язок терміна зі спеціальним поняттям, поняттям певної галузі науки. Спеціальне поняття має чіткі межі, що встановлюються за допомогою наукового визначення — дефініції, яка одночасно є й визначенням значення терміна, що визначає змістовну точність терміна, під якою розуміється чіткість і обмеженість його значення. Дефініція є необхідною властивістю терміна, відіграючи важливу роль у виділенні термінологічної лексики зі словникового складу мови. Поняття є результатом узагальнення предметів певного класу за сукупністю спільних для предметів цього класу і відмінних для них ознак [5: 9–10]. На узагальнюючу сутність поняття вказує й таке визначення: “Поняття — це думка, що відображає в узагальненій формі предмети та явища дійсності за допомогою фіксації їх властивостей і відносин...” [6: 384]. Термін позначає лише поняттєву частину позначуваного предмета або явища, несуттєві ознаки не включені до його семантики.

Термінологія є частиною літературної мови та зазнає впливу її закономірностей. Склад термінів не є абсолютним і незмінним та зазнає кількісних і структурних змін.

Терміни, що не мають в іншій мові еквівалента (повного або часткового), у лінгвістиці прийнято називати лексичними лакунами. Лакуна — це прогалина, місце, якого бракує в тексті (від лат. *lacuna* — поглиблення, западина). Термін “лакуна” був уперше введений канадськими лінгвістами Ж. Віне й Ж. Дарбельне, які визначали лакуну як “явище, яке має місце щоразу, коли слово однієї мови не має відповідника в іншій мові” [7: 10].

Існують і більш розгорнуті дефініції поняття: “Лакуни — іншомовні слова, які виражають поняття, не закріплені в мовній нормі мови та для передачі яких у цій мові потрібні більш—менш великі перифрази — вільні словосполучення, створювані на рівні мовлення” [8: 10], “відсутність у системі мови слова або лексеми, що несуть поняття, еквівалентне поняттю мови порівняння” [9: 34].

Причини появи лакун у термінології є в основному позамовними або, точніше, породженими специфікою дійсності, тобто пов’язані з розширенням концептуального простору моделі світу, яка у свою чергу є результатом наукового та технічного прогресу сучасної цивілізації. Слід зазначити, що лакуни в найменуванні явищ/понять є актуальними для мовця соціуму (на відміну від псевдолакун, позбавлених прагматичної значимості й, отже, не релевантних у конкретних умовах). Як правило, для компенсації відсутнього слова з метою спілкування використовується компенсатор — слово або вислів, за допомогою якого лакуна фіксується.

Оптимальним способом заповнюваності термінологічних лакун є процес запозичення, який розглядається як “найбільш продуктивний спосіб розширення й збагачення словникового складу мови, зокрема її термінологічної підсистеми” [10: 7], адже наукова термінологія має досить високу здатність сприймати іншомовні запозичення, які формують спільний лексичний фонд у різних мовах. При цьому звукова оболонка, як правило, запозичується разом з референтом (позначуваним), сигніфікатом (поняттєвим змістом), семантикою (означаючим), тобто мова йде про пряме запозичення.

Компенсація лакун іншими мовними засобами, у тому числі за допомогою одиниць інших мовних рівнів (наприклад, описово), уявляється недоцільним у галузі термінології, оскільки суперечить основним вимогам, що традиційно висуваються до терміна: чіткій й по-

вній дефініції поняття, а також економічності у структурному плані. Процес запозичення в цьому випадку здійснюється не з метою номінації нових для мови—реципієнта дійсності реалій, а з метою більш раціонального вираження тих чи інших вже відомих понять, заміна описових конструкцій або складних слів більш точними, компактними найменуваннями.

Слід зазначити, що в семантичному плані значеннева структура слова у мові—донорі та у мові—реципієнті практично ніколи не збігається: "...у запозиченому слові зафіксований "шматочок" чужої (для мови, що запозичує) картини світу" [11: 79]. Вищесказане, однак, не повною мірою застосовне до науково—технічної лексики, зокрема до сфери інформаційних технологій, яка виконує споконвічну для запозичень ономасіологічну функцію, запозичує не тільки фонеморфологічні варіанти лексичних одиниць, але й одночасно з ними поняття, та не утворює, як правило, синонімічних рядів, тобто термінологічні запозичення несуть нові знання, розширюючи концептуальну модель світу мови, що запозичує.

Стосовно сучасного етапу запозичень термінології у сфері інформаційних технологій можна також відзначити такі екстралінгвістичні причини термінологічних запозичень: авторитетність мови—джерела (англійської), що призводить до запозичення з неї багатьма мовами й появи інтернаціоналізмів [4: 112], а також "новаторство націй у певній сфері діяльності" — у цьому випадку безперечне панування у сфері розвитку інформаційних технологій належить США [12: 11].

Процес запозичень у термінології нерозривно пов'язаний з її інтернаціоналізацією, тому що "прямі запозичення формують спільний лексичний фонд у різних, не обов'язково споріднених мовах" [1: 109], що сприяє полегшенню розуміння й, отже, є запорукою успішної професійно—наукової комунікації — основи розвитку наукового пізнання. Н. С. Валгіна підкреслює, що міжнародний обмін інформацією був би "скрутним без єдиного мовного коду, чим і є в цьому випадку інтернаціональна термінологія". У зв'язку із "зростаючою тенденцією до інтернаціоналізації наукових досліджень, збільшенням обсягу наукової й технічної інформації, зростанням престижу інтернаціональності, або близькості за формою й збігу за змістом термінів, уживаних у різних інтернаціональних мовах", інтернаціональність терміна включається до переліку критеріїв його нормативної оцінки [13]. Уніфікація термінів на основі англійської мови зумовлює те, що специфічними рисами лексичних інтернаціо-

налізмів є їхня “омологічність — міжмовна схожість у планах змісту і вираження” [14: 15].

Учені підкреслюють універсальність цієї тенденції та висловлюють упевненість у тому, що “кількість термінів—інтернаціоналізмів зростатиме” [15.: 8—11]. Збільшення їх кількості в сучасній мові науки й техніки відображає тенденції міжнародного кооперування, інтеграції багатьох галузей, об’єднання зусиль учених і фахівців різних країн із метою високоефективного обміну досвідом і професійної комунікації. Підкреслюється, що “ця тенденція особливо характерна для молодих галузей науки, як, наприклад, терміносистема інформатики” [15: 8—11].

Проникнення інформаційних технологій у повсякденне життя мільйонів людей призводить до значного поширення лексики цієї галузі науки й техніки, входження її в усну комунікацію людей, що не тільки професійно займаються цією проблематикою, але й пов’язаних із нею опосередковано, як користувачі. Слід зазначити, що вживання термінів за межами наукового стилю (у розмовному мовленні, у ЗМІ) пов’язане з їх детермінологізацією (втратою багатьох обмежувальних сем термінологічного значення при переході в загальномовне вживання й заміщенням у сигніфікаті наукового поняття побутовим [16] і зближенням із загальноновживаною лексикою).

Уживання запозиченої термінологічної лексики широкими масами сприяє входженню цього шару лексики до загальнолітературної мови та зміцненню запозичень в узусі. Відбувається постійний обмін номінативними одиницями між загальним лексичним фондом і термінологією: номінанти спеціальної підсистеми можуть розширити свій обсяг застосування, сполучуваність і поняттєву співвіднесеність і перейти до розряду загальної лексики.

Варто відзначити, що активізація процесу запозичення в різних мовах привертає увагу дослідників, і в різних роботах відзначається зростаючий англо—американський вплив у мовах, що належать різним мовним сім’ям [17; 18; 19; 20]. Статистичні дані показують інтенсивне запозичення англіцизмів і американізмів у всіх мовах Європи [21]. Крім того, сучасний етап лексичних запозичень визначається високою динамічністю хронологічного “кроку”, протягом якого нагромаджуються істотні зрушення в розвитку мови, рівного 10—20 рокам (класифікація включає помірний тип або, точніше, помірно—динамічний), який характеризується більш плавними зрушеннями в часі (30—40 років) і низькодинамічний, або вповільнений тип еволю-

ції, який характеризується незначною зміною стану норми (50 і більш років) [22: 37].

Підсумовуючи, зазначимо, що процес запозичення є найпродуктивнішим способом розширення й збагачення термінологічної підсистеми мови. У більшості випадків відбувається запозичення як звукової оболонки, так і референта (позначуваного), сигніфіката (поняттєвого змісту), семантики (означаючого). Специфіка сучасних термінологічних запозичень у сфері інформаційних технологій проявляється у тому, що уніфікація термінів відбувається на основі англійської мови, терміни сфери інформаційних технологій формують спільний лексичний фонд у різних мовах, що зумовлює їхню омологічність. Вживання термінів за межами наукового стилю пов'язане з їх детермінологізацією, що сприяє входженню цього лексичного шару до загальнолітературної мови та зміцненню запозичень в узусі.

Можна констатувати, що сучасні англо–американські запозичення сфери інформаційних технологій є найбільш репрезентативними на синхронному зрізі і є найінформативнішими у плані вивчення особливостей їх адаптації на усіх мовних рівнях мови–реципієнта. Тенденція до інтернаціоналізації термінологічної системи сфери інформаційних технологій мов світу безсумнівно заслуговує на подальше поглиблене вивчення як на матеріалі окремих мов, так і в зівставному плані.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Д'яков А.С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. — К.: Вид. дім “КМ Academia”, 2000. — 218 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. — 2-е изд., доп. — М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. — 709 с.
3. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Винокур Г.О. // Труды Моск. ин-та истории, философии и лит. — 1939. — Т. 5. — С. 3–54.
4. Гринев С.В. Введение в терминоведение / Гринев С.В. — М.: МГУ, 1993. — 309 с.
5. Володина М.Н. Когнитивно–информационная природа термина (на материале терминологии массовой информации) / Володина М.Н. — М.: Изд–во МГУ, 2000. — 128 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: Сов. энцикл., 1990. — 685 с.
7. Vinay J. P. Stylistique Comparée du Français et de l'Anglais / J. P. Vinay, J. Darbelnet — P.: Didier–Harrap, 1958. — 258 p.
8. Муравьев В.Л. Лексические лакуны (на материале лексики французского и русского языков) / Муравьев В.Л. — Владимир, 1975. — 96 с.

9. Харитоновна Б. Национальная специфика семантики русского слова (на материале существительных лексических полей “Человек”, “Быт” и “Народное хозяйство” учебника “Русский язык” для подготовки дипломированных учителей русского языка в ГДР): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Харитоновна Берит. — Воронеж, 1987. — 276 с.
10. Слаба О. В. Англоамериканізмів в лексико-семантичній системі сучасної німецької мови (на матеріалі галузевої лексики з економіки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. н.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. В. Слаба. — Київ, 2003. — 21 с.
11. Урысон Е. В. Языковая картина мира и лексические заимствования (лексемы округа и район) / Урысон Е. В. // Вопросы языкознания. — 1999. — № 6. — С. 79–83.
12. Аристова В. М. Англо-русские языковые контакты (англицизмы в русском языке) / Аристова В. М. — Л.: ЛГУ, 1979. — 149 с.
13. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке [Электронный ресурс] / Валгина Н. С. — Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook050/01/index.html?part=006.htm>
14. Акуленко В. В. Лексические интернационализмы: итоги, перспективы, методы исследования / Акуленко В. В. // Интернациональные элементы в лексике и терминологии — Х.: Выща школа, 1980. — С. 10–42.
15. Кияк Т. Языковая политика и терминоведение / Кияк Т. // Вестник Нац. ун-та “Львовская политехника”. Серия “Проблемы украинской терминологии”. — Львов: Изд-во Нац. ун-та “Львовская политехника”, 2004. — № 503. — с. 8–11.
16. Попова Н. О. Структурно-семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90–і рр. XX ст. — початок XXI ст.): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Попова Наталія Олександрівна. — Х., 2004. — 196 с.
17. Хапилина Е. В. Контакты европейских языков на территории Африки: на материале английских заимствований в африканских вариантах французского языка: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Хапилина Елена Владимировна. — Саратов, 2005. — 161 с.
18. Новикова Т. В. Англо-американские заимствования-варваризмы в современном русском языке (1990–е годы): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Новикова Татьяна Валентиновна. — Санкт-Петербург, 2003. — 191 с.
19. Володина Е. Г. Лексические заимствования из английского языка в современном турецком языке (на материале периодики): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. н.: спец. 10.02.22 “Языки народов зарубежных стран Европы, Азии, Африки, аборигенов Америки и Австралии (индо-иранские языки; синитические языки; алтайские языки; афразийские и нигеро-конголезские языки)” / Е. Г. Володина. — Москва, 2007. — 28 с.
20. Тарасова Маргарита Владимировна Семантические изменения английских заимствований в русском и немецком языках в условия глобализации : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. н.: спец. 10.02.19 “Теория языка” / М. В. Тарасова — Белгород, 2009. — 19 с.
21. Григорьев В. Л. Англо-русский толковый словарь РС / Григорьев В. Л. — М.: Компьютер, 1997. — 471 с.
22. Культура русской речи / Под ред. Л. К. Граудиной и Е. Н. Ширяева. — М., 1998. — 37 с.